

Emlékezés Bognár József születésének 100. évfordulóján

A gazdasági biztonság néhány alapkérdése a 21. században. Bognár József Közgazdaság-kutató Alapítvány, MTA, Budapest, 2017. április 6.

A Bognár József akadémikus születésének centenáriuma alkalmából megtartott emlékülésre nagyszámú érdeklődő közönség gyűlt egybe. Inotai András professzornak, a Bognár József Közgazdaság-kutató Alapítvány kuratóriumi elnökének köszöntője után Vékás Lajos, az MTA elnökhelyettese ünnepi megnyitójában kiemelte a professzor életútjának és munkásságának gazdagságát. Rámutatott, hogy kutatásainak maradandó eredményeivel gazdagította a közgazdaság-tudományt. Az MTA-n tudósként, tudományszervezőként és hosszú ideig a IX. Gazdasági és Jogtudományi Osztály elnökségének vezető személyiségeként tevékenykedett.

Inotai András professzor A gazdasági biztonság felértékelődése a globális környezetben című átfogó előadásában kifejtette, hogy a téma kapcsán leggyakrabban az energia, a víz, az élelmiszer, a környezetvédelem és a migráció jut az emberek eszébe, azonban a gazdasági biztonság kérdésköre sokkal komplexebb, interdependenciák bonyolult összefüggésrendszere határozza meg. A globális fejlődés feltételrendszerében az országok mozgásterét sok tényező együttes hatása alakítja. Egyszerre kell figyelembe venni a gazdasági biztonságot, a környezetbiztonságot, a pénzügyi és társadalmi stabilitást, a piac- és ellátásbiztonság hatásmechanizmusait. Az elméleti és stratégiai összefüggéseket és a cselekvést egyaránt újra kell gondolni a 21. század kihívásainak megfelelően. A második világháború után kialakult nemzetközi intézményrendszer szintén megújításra szorul. Korunk kulcsproblémái csak a legszélesebb nemzetközi együttműködés révén kezelhetők. Inotai András a következő fő területeket emelt ki: az ellátásbiztonságot, különös tekintettel a vízre, az energiára és az élelmiszerre, a technológiai, a környezeti, a szociális biztonságot, a piac- és pénzügyi biztonságot, valamint az értékrendet mint biztonsági tényezőt.

A piacok megfelelő működése, a kereskedelem szabadsága alapvetően fontos a gazdasági fejlődés stabilitása szempontjából. Fokozottan érvényes ez a nyitott, kis gazdaságokra. A nyitottság a sebezhetőség veszélyeit hordozza, de a sikeres alkalmazkodás esélyét is jelenti. Az 1929–1933-as világgazdasági válságra drasztikus protekcionizmussal reagáltak a világgazdaság szereplői, ami diktatúrákhoz és új világháborúhoz vezetett. A 2008–2009-es gazdasági-pénzügyi válság nyomán a világkereskedelem

tartós visszaesése nem következett be, és az izolacionalizmus fegyveréhez sem nyúltak az országok. Felismerték, hogy „ahol vége a kereskedelemnek, ott kezdődik a háború”. Az ellátásbiztonság szempontjából kiemelkedő jelentősége van a víznek, az energiának és az alapvető nyersanyagoknak. Fontos kérdés, hogy a termelési tényezők rendelkezésre állnak-e, milyen áron, a beszerzési források diverzifikálhatók-e, és biztonságosak-e a szállítási útvonalak. Technológiai téren az új technológiák kifejlesztésének és megtérülésének összefüggései, a nemzetközi szabadalmi védelem hatékonysága az innovátorok fő gondja, a felhasználók számára pedig a hozzáférés és meghonosítás feltételei és költségei. Az új technológiák kifejlesztésének költségigénye egyre nő, különösen például az orvosi technológia és a gyógyszerkutatás területén. Az információs és kommunikációs technológiával kapcsolatban a biztonság alapvetően új tartalommal és új formában jelenik meg (az informatikai támadásokkal szembeni védelem). Az új technológiákkal összefüggő világméretű kockázatok miatt globális felelősségvállalásra van szükség. Rendkívül öröndetes a 2015. decemberi párizsi klímacsúcs-értekezlet, amelynek szerződését elsőként Magyarország ratifikálta.

A foglalkoztatási problémák miatt a munkahelyteremtés kiemelt kihívást jelent. Inotai András megállapítása szerint nem munkaalapú, hanem tudásalapú társadalom lesz a jövőben. A fejlett országokban az idősödés miatt drámaian tovább nő az eltartottak aránya, és a termelés automatizálása miatt a jelenlegi munkaerőnek csak töredékére lesz szükség 20 év múlva a termelésben. A digitalizáció és az otthoni munkavégzés alapvetően átalakítja a munka világát. Az emberi tőke szerepe folyamatosan felértékelődik. Ez az oktatás, a kutatás-fejlesztés és az egészségügy javítása mellett az innovatív társadalomba történő beruházásokat is igényel. Az innováció döntően társadalmi kérdés. Az értékbiztonság fontos eleme a szociális biztonság, a társadalmi környezet állapota. A 21. század új kihívásaira adandó adekvát válaszok új esélyeket nyújtanak a fenntartható fejlődés számára. Ezek kiaknázásához nyitottságra, nemzetközi együttműködésre, rugalmasságra, szolidaritásra és jövőorientált reagálásra van szükség – foglalta össze komplex elemzését Inotai András.

Vladimir Rakhmanin, a FAO főigazgató-helyettese, európai és közép-ázsiai regionális képviselője Gazdasági biztonság és a világ élelmezési helyzete címmel tartott előadást. Kiemelte, hogy Bognár József fontos és értékes megállapításokat tett a globális struktúrákról, hangsúlyozta a nemzetközi együttműködés szerepét az agrártermelés és az élelmiszer-ellátás problémáinak megoldásában. Ma még sebezhetőbb világban élünk. Világszerte jelentős átalakulásnak vagyunk tanúi, a nemzetközi konfliktusok is kiéleződtek. Megoldásukhoz a népek közötti kölcsönös megértésnek és együttműködésnek egyre fontosabb szerepet kell (kellene) játszania. Ehhez egyaránt szükség van szilárd saját identitásra és kooperációs készségre. A globalizáció feltételei közepette megnőtt a kooperáció jelentősége, mert ezáltal lehetséges a nemzeti szuverenitást összehangolni a globális problémák nemzetközi kezelésével.

Rakhmanin szemléletesen bemutatta a FAO jelentős pozitív szerepét a világelelmezési problémák megoldását célzó erőfeszítések ösztönzésében és koordinálásában. Rámutatott, hogy a világ népessége a 21. század folyamán akár 10 milliárd főre is nőhet. Emiatt a fenntartható agrártermelés érdekében, valamint a szegénység ellen folytatott küzdelem döntő jelentőségű. A klímaváltozás kihívására adandó válasz, a

biodiverzitás megőrzése, a növénytermesztés és állattenyésztés egyensúlyának biztosítása kiemelt feladatok. A túlzott urbanizáció és a migráció drámai problémája szorosan összefügg az élelmiszer-termelés és -ellátás hiányosságaival. A stabilizáció nagy volumenű beruházásokat és nemzetközi szolidaritást igényel. A megoldáshoz a nemzeti és a nemzetközi értékek összekapcsolására épülő közös cselekvésre van szükség – vonta le következtetését a FAO főigazgató-helyettese.

Szöllősi-Nagy András, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem professzora, az UNESCO Nemzetközi Hidrológiai Program kormányközi tanácsának elnöke Gazdasági biztonság és a világ édesvízkészletei címmel tartott mélyenszántó előadást. Elemzésében adatokkal gazdagon dokumentálva mutatta be a globális vízprobléma összetevőit. A Föld vízkészletének mindössze 2 százaléka édesvíz, ennek is 70 százaléka fagyott állapotban van. A 20. században az emberiség létszáma több mint kétszeresére nőtt, a vízfelhasználás viszont hatszorosára. Elértük a planetáris határt, a vízrendszerek összeomolhatnak. A megatrendek közül az egyik válságtrend a víz, az élelmiszer, az energia és a környezet globális krízise. Ezen belül a vízválság a legnagyobb globális probléma, ezt követi másodikként a klímaváltozás. A természeti katasztrófák 80 százaléka a vízzel kapcsolatos, mind az árvizek, mind az aszályok súlyos pusztítást okoznak. A hidrológiai körfolyamat gyorsul, ami egyre több katasztrófát okoz.

Drámai jelenség, hogy Afrikában a megbetegedések 90 százalékát a tiszta ivóvíz hiánya okozza. A népességtöbbség párosul az egészségtelen urbanizáció okozta károkkal. 1950-ben még csak 5, 2015-ben viszont már mintegy 80 megapolisz volt ötmillió főnél népesebb a világon. Ennek következtében a szennyező anyagok kibocsátása exponenciálisan növekedett. A vízkérdés súlyosságát jelzi, hogy jelenleg az emberiség 85 százaléka vízhiányos területeken él, és évente 6–8 millióan halnak meg vízhiány és a szennyezett víz következtében. A globális víz- és klímaprobléma összefügg: a hidrológiai ciklus felgyorsulása a klímaváltozást is felgyorsítja. Az üveghatású gázok kibocsátásának csökkentése fontos, de nem elégséges – hangsúlyozta Szöllősi-Nagy András. A klímaváltozás alapvetően a vízről szól. A vízprobléma súlyosbodásának 80 százaléka a világ népességnövekedésének következménye. Az Észak-Afrikától Közép-Ázsiáig terjedő, korábban termékeny félhold terméketlen félholddá változott. Drámai kérdés merül fel: lesz-e elég víz a világon ivóvíznek és a gazdaság számára? A válasz akkor lehet igenlő, ha meglesz a politikai akarat, a megfelelő kapacitások és a pénzügyi források a víztározó és vízellátó rendszerek kiépítéséhez és fenntartásához.

A fenntartható fejlődés céljainak elérése döntően függ a víztől. Ehhez az intézmények megújítására sürgős szükség van. Öröndetes, hogy magyar kezdeményezésre 2016-ban Budapesten vízzel foglalkozó nemzetközi csúcsértekezletet tartottak. Szöllősi-Nagy András professzor átfogóan bemutatta a vízprobléma megoldásának fontosságát és a nemzetközi összefogással történő cselekvés szükségességét. Előadását J. F. Kennedy megállapításával zárta: „Akinak sikerül megoldania a vízproblémát, két Nobel-díjat érdemel: egyet a tudományért, a másodikat pedig a békéért.”

Az előadásokat tartalmas vita követte. A hozzászólások és az előadók válaszai az élelmiszerrel való észszerű gazdálkodás jelentőségét, a veszteségek csökkentésének és a pazarlás megszüntetésének fontosságát hangsúlyozták. A klímaváltozással kapcsolatban a párizsi klímacsúcs határozatainak a gyakorlatba történő minél gyorsabb átültetését

szorgalmazták, és a vízgazdálkodás etikaiparancs-jellegére mutattak rá. A megfelelő nemzetközi együttműködésből mindenki nyerhet, *win-win* helyzet alakítható ki.

A vitát követően *Biacs Péter Ákos* professzor, a Bognár József Közgazdaság-kutatói Alapítvány kuratóriumi tagja ismertette az alapítvány 2016. évi pályázatát, amelynek témája Az ember és a bioszféra: a mezőgazdasági termelés fenntarthatósága volt, és Bognár József emlékére az ő egyik fő kutatási témaköréhez kapcsolódott. Ezután a benyújtott pályamunkákat értékelte. A győztes *Dombi Mihály*, a Debreceni Egyetem adjunktusa lett a Természeti erőforrások igénybevétele a magyar háztartásokban című pályamunkájával.

Dombi Mihály Természeti erőforrások: tálalva címmel tartott előadást. Bevezetésében kiemelte az élelmiszer-termelés és -fogyasztás jelentőségét a fenntartható fejlődés szempontjából. A „zöld forradalom” nyomán a 20. században megnőtt az élelmiszer-termelés és a -fogyasztás is. A világ fejlettebb részén a túlfogyasztás és pazarlás, míg főleg Afrikában drámai alultápláltság okoz gondot. Magyarországon a népesség egyharmada túlsúlyos, további egyharmada kórosan elhízott. Azzal szemben, hogy a szervezetbe a táplálékkal történő energiabevitel férfiaknál átlagosan napi 2600 kcal, nőknél 2200 kcal, a fiziológiai szükséglet átlagos munkavégzés esetén férfiaknál napi 2200 kcal, nőknél 1800 kcal.

Dombi Mihály bemutatta, hogy a fejlett országokban az élelmiszer-vertikum egészében közel 40 százalékos veszteség keletkezik volumenben, ennek egy része a feldolgozás során, más része pedig a raktározásban, a kereskedelemben és a fogyasztói pazarlás miatt. Az élelmiszer-termelésben felhasznált természeti erőforrások mintegy 60 százalékát az állattenyésztés, 40 százalékát a növénytermesztés használja fel. A környezetterhelés az állattenyésztésben tartósan jóval nagyobb, mint a növénytermesztésben. A környezetpolitikai hatások szempontjából *Dombi* az ökológiai gazdálkodást, a termelékenység alakulását és a szállítási távolságot jelölte meg kulcstényezőkként. A legnagyobb költséget az előállítás igényli, a szállítás csak viszonylag kis költséghányaddal jár. A magyar háztartások élelmiszer-fogyasztásának hatása a természeti erőforrásokra elsősorban a jövedelmek nagyságától és a háztartás méretétől függ. Magyarországon a nemzetgazdaság összes anyagfelhasználásában a háztartások körülbelül egyötödével részesednek. Egészségesebb, racionálisabb élelmiszer-fogyasztásra lenne szükség Magyarországon (is), ami az erőforrás-felhasználás és a környezet állapotának javítása szempontjából is pozitív hatással járna – zárta előadását *Dombi Mihály*.

Az emlékülés *Inotai András* professzor zárszavával ért véget, aki kiemelte Bognár József érdemeit az általa alapított MTA Világgazdasági Kutatóintézet tevékenységének kiépítésében és az intézet szerepét a világgazdasági kutatásokban, amelyekkel elméleti és gazdaságpolitikai téren fontos eredményekkel gazdagította a közgazdaság-tudományt, hozzájárult a racionális közgondolkodáshoz, a nemzetközi tudományos együttműködés kiépítéséhez, majd az európai integrációs részvételre történő felkészüléshez.

Kőrösi István